שמריה גרשוני

ראש ישיבת 'מרכז הרב' הנעלם

הרב אברהם אהרן הכהן בורשטיין זצ"ל
וכהונת ראש ישיבת 'מרכז הרב' - מסורות ועובדות*

בשנים הראשונות לאחר הקמתה (תרפ"ג-תרפ"ה) לא היתה ישיבת 'מרכז הרב' אלא גרעין קטן של לומדים, שאיננו מהווה אופציה רצינית עבור ראש ישיבה מפורסם. הישיבה התפתחה באיטיות מרובה, כנראה בשל טרדות שונות שהעסיקו את הראי"ה קוק זצ"ל - שמיטה תרפ"ד, הסתדרות 'דגל ירושלים' ועוד - ובעיקר בשל הבעיה הפיננסית: במספר לא מבוטל של אגרות חזר הרב קוק וביקש תמיכה כספית ועזרה לישיבה וכן סיוע לרכישת קרקע לבניין, וריבוי האגרות מעיד היטב על המצב הכלכלי הדחוק[1]. באדר תרפ"ד נסע הרב קוק לאמריקה בראש משלחת הרבנים המפורסמת שנועדה לגייס כספים לטובת כלל הישיבות באירופה ובארץ ישראל, וחזר רק בכ' כסלו תרפ"ה[2]; הרחבת הגרעין המצומצם לישיבה של ממש נדחתה אפוא עד החזרה מהנסיעה לאמריקה[3].

במהלך נסיעתו המשיך הרב קוק, כפי שזה בא לידי ביטוי במכתביו למשפחתו, לדאוג לאותה מסגרת שהותיר אחריו בבית המדרש הצמוד לביתו[4]. בט"ז סיון

* חובה נעימה לי להודות לבנש"ק הרב אברהם זק"ש, נין ונכד לרב חרל"פ, שסייע לי רבות בידיעותיו הנרחבות ובמסמכים שבידו.

1 ראה אגרות הראיה ח"ד עמ' קמ (אגרת א'קמה), מתשרי תרפ"ג: מתוך תשע בקשות, אחת מהם היא סיוע לישיבה כדי שתוכל להחזיק מספר מסויים של בחורים שיבואו מחו"ל ללמוד בה. כנ"ל בעמ' קמד (אגרת א'קמט), עשרה ימים אח"כ. נראה שנסיעתו של הרב קוק לאמריקה לא הועילה באופן משמעותי, שכן גם בשנת תרפ"ה נאלץ הרב לבקש תרומות רבות להחזקת הישיבה. עיין שם עמ' רה-רו (אגרת א'רנח) מי"ג מרחשוון, ועמ' רז (אגרת א'רס) מכ"ח מרחשוון. בעמ' רח מסופר שהוקם בלונדון ועד "לבנין הישיבה ולכלכלתה", וראה עוד אגרות א'שט, א'שלו-שלז, א'שיד, א'שכח ועוד, הממוענות לאנשים שונים שנועדו לסייע לישיבה: הרב יקותיאל קאמלהר, הרב צבי הירש מסלנסקי, הרב מאיר בר אילן ואחרים.

2 אנציקלופדיה של הציונות הדתית, יצחק רפאל (עורך), ירושלים תשמ"ג, טור 318.

3 ר' מרדכי גלובמן, שהגיע לארץ בתחילת תרפ"ה, כשהרב קוק עוד היה בחו"ל, מתאר שבישיבה למדו באותו חורף "כתריסר וחצי [=18] בחורים" (ליקוטי הראי"ה ח"ב עמ' 181); וכפי שנראה להלן, בחודשים שלאחר חזרת הרב קוק תצמח הישיבה בעשרות בחורים.

4 באגרת א'רכח (עמ' קפט), מי"ב אדר ב' תרפ"ד, על האוניה, הוא מבקש מהרצי"ה להודיעו "ע"ד השיעורים אם נשמרים הם". באותה שנה הוא שולח שני מכתבי נוספים לבנו בענין: מניו יורק בכ"ו אדר ב' הוא מבקש לדרוש את שלום חבריו "לומדי המרכז בכלל ובפרט"

תרפ"ד מתייחס הרצי"ה קוק זצ"ל לישיבה, במכתב למערכת עיתון 'הארץ', כאל "בית מדרשו של ראש הרבנים לארץ ישראל - 'מרכז הרב', הגרעין ליסוד הישיבה המרכזית העולמית", וגם העיתון מצידו סבר שישיבה זו היוותה כבר אז מתחרה לישיבת סלבודקה המפורסמת העולה לארץ ישראל[5]; כלומר, למרות מספר התלמידים הזעום שהיו אז באותה מסגרת ישיבתית בבית הרב, היא כבר נעשתה לשם דבר בארץ - מן הסתם בשל מייסדה הנערץ, הפרסומים הנרחבים אודותיה, ומגמתה ושאיפתה להיות אבן שואבת לבחורי ישיבה מכל העולם. אולם לא רבים הם הזוכרים כי להתקדמותה הניכרת של הישיבה בהמשך היה תפקיד חשוב לראש ישיבת 'מרכז הרב' הראשון (אם לא נמנה את הרב קוק עצמו, ועוד נדון בפרט זה להלן) בשנים תרפ"ה-תרפ"ו, הלא הוא 'הטבריגר' - הרה"ג אברהם אהרן הכהן בורשטיין זצ"ל[6].

★ ★ ★

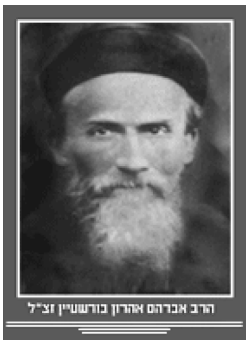

לקראת סוף חורף תרפ"ה, אחר חזרת הראי"ה לארץ, נעשה הצעד הראשון להרחבת ישיבת 'מרכז הרב' בצורה משמעותית: 'הגאון מטבריג', רבי אברהם אהרן בורשטיין, הוזמן לכהן כאחד מראשי הישיבה, ואולי כבכיר שבהם. הרב אברהם אהרן הכהן בורשטיין נולד בט"ו בשבט תרכ"ז לאביו אב"ד קמניץ. לאחר שכיהן כרב בכמה קהילות בליטא התקבל לכהן כרבה של טבריג, על שמה כונה 'הגאון מטבריג'. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה עבר לשאוול, ובהמשך נתמנה לראש ישיבה

(אותו עמוד - אגרת א'רל), ובז' ניסן הוא כותב לבנו "אני חושב פרסום רעיון ישיבה מרכזית... לא בהפלגה כי אם בצורה אמתית" (עמ' קצ - אגרת א'רלא). באותה שנה פרסם בניו יורק מנשר מפורט אודות חזון "הישיבה המרכזית העולמית בירושלים" (נדפס במאמרי הראי"ה, ירושלים תשמ"ד, עמ' 62).

5 'אגרות הראי"ה' ח"ד עמ' קצד-קצה. זיהוי הכותב כרצי"ה איננו ודאי, שכן המקור נדפס במכונת כתיבה ולא בכתב יד. רודיק (עמ' 75) ייחס בטעות את איגרת זו לראי"ה עצמו, אולם הדבר איננו מתקבל על הדעת, ולו בשל העובדה שהראי"ה שהה אז בארצות הברית! (ראה גם: הרב נ' גוטל, 'מכותבי ראיה', ירושלים תש"ס, עמ' לב הערה 24, שהעיר שהסגנון ודאי איננו של הראי"ה).

6 הרב י' פילבר (בהקדמתו ל'איילת השחר', ירושלים תשנ"א, עמ' כג), שידוע בדרך כלל כביוגרף נאמן של הרב קוק וישיבת 'מרכז הרב', מקביל לשלושת אבות האומה את שלושת ראשי ישיבת מרכז הרב לדורותיה: 'הראי"ה זצ"ל', 'הגרי"מ חרל"פ זצ"ל' ו'מו"ר הגרצי"ה זצ"ל', ואינו מוצא מקום בתמונה זו לטבריגר. ראה גם את עדותו של י' רודיק (חיים של יצירה, ירושלים תשנ"ח [להלן רודיק], עמ' 174) כי ב"בדיקה שערכתי בקרב התלמידים שלמדו בישיבה בשנים מאוחרות יותר העלתה שרק מעטים ביותר זכרו את שמו ותפקידו בצוות ההוראה, למרות העובדה ששימש כראש ישיבה". התמונה מאתר ישיבת מרכז הרב (http://www.mercazharav.org.il/default.asp?pg=25).

בבוגורודסק הסמוכה למוסקבה, ישיבה שנתייחדה בכך שלשון ההוראה בה היתה עברית[7]. ההוראה בעברית התאימה להשקפתו של הרב בורשטיין, השקפה שבאה לידי ביטוי גם בנאומו למנהיגי היהדות החרדית במוסקבה, בייסוד אגודת 'מסורת וחרות' (י"ד בתמוז תרע"ז):

> היהדות דומה לרחיים של רוח; הבניין עומד תמיד על מקום אחד, אבל את הכנפיים צריכים להעביר מקצה לקצה, להטותם לצד הרוח, ואם לא - אין קמח. התורה לא תשתנה, אבל את החיצוניות עלינו להתאים עם הרוח השולט, עם החיים.

הישיבה בבוגורודסק התפרסמה בכל רוסיה, ונהרו אליה תלמידים בעלי כשרון. אולם היא נסגרה בהוראת השלטון הסובייטי, והרב בורשטיין עבר לכהן כרב העיירה צ'ראקסי[8]. לאחר המלחמה חזר לטבריג כשמצבו הבריאותי לקוי, עובדה שהביאה אותו להחלטה לעלות ארצה. הוא ניסה להתמנות כראש ישיבת 'כרם ביבנה' שעמדה להיווסד, אולם תוכנית הקמת הישיבה הזו לא יצאה אז לפועל[9]. בלי שחיכתה לו שום מישרה הגיע הרב בורשטיין לארץ בכ"ד אלול תרפ"ד, והתיישב ביפו[10]. כשחזר הראי"ה לארץ (דרך נמל יפו) בכ' כסלו תרפ"ה נתוודעו

7 שני הגבירים שעמדו מאחורי ישיבה זו היו הלל זלטופולסקי וזליג פרסיץ. מעניין כי שנים ספורות קודם לכן פנה הרב קוק לפרסיץ בבקשה לסייע לו כלכלית להקמת ישיבה בארץ ישראל (אגרות הראיה ב, אגרת שנ, ירושלים תשס"ב, עמ' יד-טו). כאחראית בפועל על הישיבה מונתה בתו של זלטופולסקי וכלתו של פרסיץ, שושנה פרסיץ, אף היא מכותבת של הרב קוק (אוצרות הראיה ב, מ' צוריאל - עורך, ת"א התש"ן, עמ' 1070-1069). יום אחד, כשכמעט לא באו תלמידים לישיבה בגלל הקור העז, נעתר הרב בורשטיין לבקשת אחד התלמידים להעביר את השיעור ביידיש. "אחר השיעור הלך אחד השומעים ומסר לה [לשושנה פרסיץ]... שהרב בורשטיין מעל בהבטחתו ומרצה את שיעוריו באידיש. וכששמעה את העובדה הזאת לא שאלה כלום על פרטי הדבר רק נתרגשה מאד, ובעוד הטלפון בידה נפלה לארץ ונתעלפה" (ניסן וואקסמאן [המסתמך גם על ספר הזכרון לרי"ל גרויברט, עמ' 107], תלפיות ו [חוברות א-ב], ש"ק מירסקי [עורך], ניו יורק תשי"ג, עמ' 19 בהערה).

8 יהדות ליטא ח"ג, ד' ליפץ ועוד - עורכים, ת"א תשכ"ז, עמ' 32 בערכו.

9 על הניסיון להקים ישיבה ביבנה ראה אגרות הראיה ח"ב עמ' קלו-קלז (כ בשבט תרע"ג): "יבנה הידועה בחבתה, אפשר כעת ע"י אמצעים ממוצעים לקנות חלק חשוב ממנה, ליסד בה מושבה... ביחד עם ישיבה הדורה באיכותה, המתקרבת... לאותו החזיון... מהעבר הרחוק של 'כרם ביבנה'", וכן אגרות הראיה ח"ג עמ' רא, רודיק עמ' 74. ועי' גם במבוא לספר 'חידושי הרב ציטרון-קטרוני' (פ"ת תש"ע) עמ' 91-90.

10 מאמר תולדות שנכתב ע"י אחיו בספרו 'דברי רד"ד', ורשה תרפ"ז, עמ' ד-ז, והועתק בשינויים ותוספות על ידי חתנו בפתח 'נר אהרן'. עיין גם הרב נריה, לקוטי הראי"ה ח"ב, כפר הרואה, תשנ"א [להלן לקוטי הראי"ה ב], עמ' 204-199 (י' אלפסי טוען כי הגיע לארץ בכ"ו באלול [מאורות מעולם התורה, ירושלים תשס"ה, עמ' 14]; אך נראה שלא דייק בתאריכים, שכן בספר אחר שלו [דורשי ציון בפועל, ירושלים תשס"ו] ציין שהגיע לארץ בכ"ד באלול תרפ"ה).

השניים[11]; תוצאת התוודעות זו היתה, כאמור, הזמנת הרב בורשטיין להצטרף לישיבת מרכז הרב. למרות רצונו של הרב בורשטיין, כבר עם עלייתו ארצה, להתיישב בירושלים[12], נראה שהקושי העיקרי היה מציאת קורת גג בשבילו. בב' בשבט התרפ"ה פנה הראי"ה לרב ש"י הילמן וביקש את עזרתו בכך: "לתור אחר דירה הגונה וכבודה לכבוד גאונו"[13], אך אפשר גם שהדבר נעשה עוד לפני קבלת תשובתו החיובית של הרב בורשטיין, במסגרת עזרתו הקבועה של הראי"ה לרבנים שעלו לארץ.

ככל הנראה, הסכמת הרב בורשטיין התקבלה רק לקראת סוף שבט. במכתבים שכתב הרב קוק בי"א לחודש[14] ובי"ח לחודש[15], העוסקים בפרוטרוט בענייני הישיבה, הוא לא הזכיר כלל את הרב בורשטיין ואת בואו הצפוי לישיבה, כך שמסתבר שהנושא טרם היה סגור; לעומת זאת, בשבועיים שלאחר מכן - אחרי שהתקבלה הסכמתו של הרב בורשטיין - מוזכר הלה בכל המכתבים העוסקים בענייני הישיבה. בכ"ו בשבט תרפ"ה כתב הרב קוק לרב אברהם דובער שפירא זצ"ל מקובנה:

> את ידידנו הגאון ר"א בורשטיין שליט"א קיבלנו בפרינציפיון (=באופן עקרוני), אבל לצערי הגדול עדיין אין מצב בריאותו מספיק שיוכל לצאת מיפו, כי סבל הרבה מהקור אשר היה בחורף דנא קשה מאוד בארץ ישראל, ועדיין לא פלטינן מיניה לגמרי, אף כי הוקל ב"ה בימי האחרונים. נקווה שבימי ירח אדר הבע"ל יקבע דירתו בירושלים ויעבוד בישיבה כפי כוחו[16].

מספר ימים מאוחר יותר, במכתב לרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג זצ"ל מל' שבט, הזכיר שוב הרב קוק את הרב בורשטיין:

11 ראה הדיווח בירחון 'שערי ציון' שנה ה חוברת ג-ד, דף טו ע"ב.

12 כנראה שכבר בתשרי תרפ"ה הודיע הרב בורשטיין לעסקני ירושלים על רצונו להתגורר בירושלים, ולכן חתם על כרוז כאחד כזה (כרוז בחתימת "גדולי רבני חו"ל שהם כעת בפעה"ק", ב' קלוגר, מן המקור ח"ה, ירושלים תשמ"ז, עמ' 54).

13 רודיק עמ' 174.

14 אגרות הראיה ח"ד עמ' רכג (אגרת א'רפה). מכתב זה והבא (מי"ח בשבט) נכתבו בהקשר זהה לחלוטין לשלושה המכתבים הבאים, שבהם יזכיר הרב קוק את בואו של הרב בורשטיין - עובדה המוכיחה כאמור שבשעה שנכתבו הראשונים הדבר טרם היה סגור. יוצאים מן הכלל הנ"ל הם מכתבים כלליים שנכתבו לועד הישיבה וידידיה באמריקה (אגרות א'רפו, א'רצג), בהם אין לצפות שהרב קוק יזכיר את הרב בורשטיין, שאיננו בהכרח מוכר לעסקני ארה"ב.

15 המכתב עצמו עוסק בענייני הלכה ונדפס בשו"ת משפט כהן, ירושלים תרצ"ז, סי' קיז - אך בסיומו נוסף במקור קטע בו מבקש הרב קוק ממקבל המכתב, הרב דוד רקמן, לסייע בענייני ישיבת 'מרכז הרב', אשר "תהל"י [=תהילה לא-ל יתברך] הדבר הולך ומתרחב, ותלמידים מצויינים מארצות הגולה הולכים ונוהרים...". המכתב המלא נדפס בספרו של הרב רקמן, קרית חנה דוד, ניו יורק תשכ"ז, עמ' 38. צילום המכתב הובא שם בעמ' 21.

16 אגרות הראיה שם עמ' רכו (אגרת א'רפט), מתאריך כ"ו שבט תרפ"ה.

יהיה נא מעירו וממדינתו לעזור לנו בדבר יסודה של הישיבה המרכזית, שהולכת היא תהל"י ומתפתחת. כעת קיבלנו לתוכה את כבוד מוהר"א בורשטיין שליט"א, נוסף על כוחות ההוראה הקודמים[17].

שבוע לאחר מכן חזר הרב קוק וסיפר זאת בשלישית, בו' אדר, במכתב לרב אהרן טייטלבוים:

בייחוד גדלה דאגתי בעד פסגת שאיפתנו הקדושה בדבר הישיבה, שת"ל הולכת היא ומתפתחת בקיבוץ כוחות מצוינים והתאמצות רוחנית הגונה מצידנו, וגם את הרב הגאון בורשטיין מטאווריג נ"י קיבלנו[18].

הדגשת הרב קוק את עובדת בואו של הרב בורשטיין, החוזרת ונשנית בשלושה מכתבים שונים וסמוכים, מעידה שהוא ראה בעובדה זו 'שִדרוג' משמעותי במצב הישיבה.

ואכן, כניסתו של הרב מטבריג לשמש כראש הישיבה ב'מרכז הרב' עשתה רושם. הרב נריה זצ"ל תיאר בהתפעלות־כדרכו את בואו של הרב בורשטיין לישיבה:

בעלות מרן הרב זצ"ל ירושלימה, עם יסוד ישיבתו המרכזית, הזמין אחד־מיוחד, גדול שבגדולים - לפי הגדרתו: "בחיר גאוני הזמן" - את הגאון המופלא הרב רבי אברהם־אהרן בורשטיין זצ"ל מטבריג, לעמוד בראש הישיבה[19].

17 שם עמ' רלד (אגרת א'רצח). הלשון "כעת קיבלנו" פירושה שכעת סוכם סופית שהוא יגיע לישיבה (כדבריו לרא"ד שפירא, "קיבלנו בפרינציפיון"), ולא שכבר הגיע בפועל, שהרי ארבעה ימים קודם לכן כתב הרב קוק שהרב בורשטיין עדיין חולה ועתיד להגיע רק באמצע אדר. הדבר עולה יפה עם השערתנו שהסכמת הרב בורשטיין הגיעה בין י"ח לכ"ו שבט.

18 שם עמ' רלו (אגרת א'שב). עיין שם עמ' רה-רו (אגרת א'רנח) מי"ג מרחשוון תרפ"ה - לפני חזרתו מאמריקה - מכתב נוסף מהרב קוק לאותו הרב טייטלבוים, ובו הוא מדבר על הצורך הדחוף של הישיבה במשאבים כלכליים.

19 הרב מ"צ נריה, לקוטי הראי"ה [ח"א], כפר הרואה תשנ"א, עמ' 191. התואר בו הוכתר הרב בורשטיין הוא מתוך הכיתוב על מצבתו, כפי שהורה הרב קוק לכתוב עליה (שם עמ' 192). אמנם בספרים אחרים (חיי הראיה, ת"א תשמ"ג, עמ' שפו; מועדי הראיה, ירושלים תש"ם, עמ' שנה-שנו בהערה) תיאר הרב נריה כאילו הרב בורשטיין היווה תחליף לרב שמעון שקופ; אך על הזמנת הרב שקופ לכהן בראשות ישיבת 'מרכז הרב', תחילת הקמת הישיבה וכל השתלשלות הענינים, עמדתי בהרחבה במאמרי 'עד אמצא מקום במשכנות לאביר יעקב' ב'המעין' נ, א (תשרי תש"ע) עמ' 79-96. וכך כתב גם הרב שאר ישוב כהן, תלמיד ישיבת 'מרכז הרב' ובנו של הרב דוד כהן 'הנזיר', בספר 'שי כהן', ירושלים [לצ"ש], עמ' תנז (ההדגשה אינה במקור): "ראש ישיבת מרכז **הראשון**, הגאון מטבריג זצ"ל הגר"א בורשטיין זצ"ל בעל נר אהרן"... ושם בעמ' קיא כינה אותו "ר"מ ישיבת מרכז הרב" (יושם לב, לא 'ר"מ **ב**ישיבת...', אלא במובן המקורי של התואר '**ר**יש **מ**תיבתא'), וכן שם בעמ' קו: "מרן הגאון מטאווריג ר' אברהם הכהן בורשטיין זצ"ל, שבסוף ימיו כיהן כראש הישיבה המרכזית 'מרכז הרב' של מרן הגראי"ה קוק זצ"ל בירושלים".

במקביל למינויו של הרב בורשטיין גדל מספר התלמידים בצורה ניכרת, כפי שפירט הרב קוק במכתב מכ"ו אדר תרפ"ה, ש"קרוב לארבעים בחורים מצוינים הינם כבר מוכנים, ובע"ה עוד כחמישים נועדים לבוא לזמן הבעל"ט"[20].

זרם זה של בחורים שהגיעו מחו"ל ללמוד ב'מרכז הרב' נמשך לכל אורך התקופה[21]. כבר בד' טבת תרפ"ה, במכתב לאגודת הרבנים דאמריקה וקנדה, כתב הרב קוק ש"צר המקום בבית הכנסת שלנו, שהוא כעת המעון של ישיבתנו",

20 שם עמ' רמב (אגרת א'שיג). יש לציין שבמקביל לדשדוש חזון "הישיבה המרכזית העולמית" (שנגרם בעיקר עקב מצבה הכלכלי הקשה של הישיבה לאורך שנים רבות), מספר תלמידים זה, בסביבות השמונים, נותר על כנו גם בשנים הבאות. במכתבו לרב מישקובסקי מאדר תרפ"ו מציין הרב חרל"פ כי "הישיבה בכלל מתקדמת הרבה, נמצאים בה כמעט שבעים תלמידים" (זבד טוב, א"ש זץ - עורך, נ"י תשס"ח, עמ' קג). במכתב משנת תרפ"ח מתארים הרב חרל"פ והרצי"ה קוק ש"מרכזנו המקודש מכיל כבר כיום קרוב למאה פרחי רבנן" (אוהב ישראל בקדושה, חלק ג' עמ' 315), אך ר' שבתי שמואלי מתאר כי פעם הביא לפני הראי"ה מכתב לחתימה ובו נאמר כי בישיבה לומדים כמאה תלמידים, "אם כי למעשה היו אז רק שמונים וארבעה תלמידים, אלא שאליהם נוספו עשרה אברכים... שלמדו בישיבה... בשעות הערב" (לקוטי הראי"ה [ח"א] עמ' 449). בשנת תר"ץ כתב תלמיד הישיבה שבתי דון יחיא, ש"בערך כשמונים תלמידים לומדים בישיבה" ('הישיבה המרכזית העולמית', נתיבה, חוברת יא-יב, ניסן תר"ץ, עמ' 184). ואכן, בתמונת הישיבה משנת תרפ"ו-תרפ"ז מופיעים שבעים ושבעה בחורים (לקוטי הראי"ה ח"ב עמ' 176), ובתמונה שצולמה בתרפ"ט מופיעים שבעים ותשעה בחורים (נדפסה בכריכת הספר של רודיק). יצוין כי לתמונה זו ישנה גרסה נוספת (רודיק עמ' 180), המגלה שחמשת הבחורים המופיעים בצידה השמאלי של הגרסה הראשונה "הודבקו" מאוחר יותר לתמונה, כנראה מפני שלא הספיקו להשתתף בצילום הראשון.

21 דבר העשוי להסביר על מה התבססו דברי הרב קוק באיגרת שנשלחה באותה תקופה לידידי הישיבה, בה תיאר חזון אופטימי של מאות תלמידים שיבואו מחו"ל ללמוד בישיבה (אגרות הראיה ח"ד עמ' רכט: איגרת א'רצג) - בעוד שכשהועלה חזון דומה בתרע"ט על ידי הרב י"מ חרל"פ, ראה בכך הרב קוק הפרזה בעלמא - ראה מכתבו לרב קוק מכ"א כסלו תרע"ט: "...להשתדל בכל עוז לייסד ישיבה עולמית בעיר קדשנו" (הד הרים, מהדורה מחודשת, אלון מורה תשנ"ז, עמ' פח-פט). בהמשך המכתב הציע שהרב קוק יעבור בדרכו ארצה בערי אירופה ויאסוף "לכה"פ כשש מאות צעירים" לייסד בהם את הישיבה (רעיון עליו חזר גם במכתב מי"א שבט - שם עמ' צ); על כך הגיב הרב קוק, במכתב לבנו הרצי"ה מכ"ז טבת: "השמעת כח מדמה נשגב כזה, והיכן אפשר לקחת כעת אפילו מאה מוכשרים כהוגן, ואיך אפשר לארגנם להספיק צרכיהם..." (אגרות הראיה ח"ג עמ' רמ"ד: אגרת תתקלב). אך במכתב מכ"ד בניסן תרע"ח כתב הרב חרל"פ: "אודות יצירת ישיבה מפוארה ממאה אברכים ובחורים" (הד הרים, עמ' עט). אגב, רעיון הקמת ישיבה גדולה בירושלים, שתהיה אבן שואבת לבחורים מכל קצוי ארץ, הוצע באותה שנה ע"י הרב יעקב יוסף דז'ימטרובסקי: "נאזר כחותינו ליסד בירושלם עיה"ק ישיבה גדולה אשר אליה ינהרו תלמידים מכל מקום" (סוף קונטרס 'סמיכת זקנים' שסופח לספר 'דרישת ציון' של הרב קלישר, ירושלים תרע"ט).

ושעתידים לבוא עוד עשרות תלמידים שכבר קיבלו סרטיפיקטים[22]. תלמיד שהגיע באותה תקופה לישיבה תיאר כי: "כשהישיבה נוסדה, נשלחו דרישות לבני ישיבות בכל ישיבות ליטא ופולין. ואמנם, עלו כמאה בחורים מן העלית של הישיבות לישיבת הרב" – מגמה זו התבססה כאמור במקביל לבואו של הרב בורשטיין.

ועוד מתאר הרב נריה:

> לשיעוריו העמוקים שהחל להשמיע [הרב בורשטיין] בישיבה המרכזית יצאו מוניטין בכל חוגי הישיבות, והיו מגיעים ובאים אף מישיבת "עץ חיים" בירושלים[23], ואף מישיבת סלבודקה – "כנסת ישראל" שהתקיימה אז בחברון[24]... בני הישיבה המעולים, וכן קבוצות מבין יקירי ירושלים הלמדניים, עקבו אחרי שיטתו הלימודית, רשמו לפניהם חידושי תורתו המבריקים ומסרו את דבריו לחבריהם בישיבות השונות[25].

הערכה זו של בני הישיבות בולטת במיוחד לאור העובדה שהוא "היה הראשון בין הר"מים בארץ שאמר את שיעוריו בעברית"[26], ושדעותיו הנוטות לציונות בלטו לעומת דעות רוב ראשי הישיבות בתקופתו[27].

אולם צמיחתה המהירה של ישיבת 'מרכז הרב' לא האריכה ימים: בי"ט בכסלו תרפ"ו, פחות משנה לאחר הגעתו ל'מרכז הרב', נפטר הרב בורשטיין, שהיה איש ידוע חולי[28]. לימים התבטא על כך הרצי"ה קוק, וסיפר כי "מלבד הצער הנורא על גאון

22 אגרות הראיה שם עמ' רט-רי (אגרת א'רסד), וראה גם עמ' רלג (אגרת א'רצו) מתאריך כ"ט שבט, ועמ' רמ (אגרת א'שיא) מכ"ג אדר.

23 אחד מהם היה הרב ש"א יודלביץ (חתנו של ר' אריה לוין), שהתייחס אל הרב בורשטיין כאל רבו המובהק (ראה הרב מ"צ נריה, בשדה הראי"ה, כפר הרואה תשמ"ז, עמ' 281. ראה גם בספריו: החשמל לאור ההלכה, ירושלים תשי"ד, עמ' צו; מעיל שמואל על מסכת פסחים, ירושלים תשל"א, עמ' כב, לג-לד, סט, נח, עו; קול תורה ט-י, ירושלים תשט"ו [הרב ש"א שזורי – עורך] עמ' ח), ואף ביקש להיקבר לצידו (מעילו של שמואל, ש"מ הכהן וולך, ב"ב התשנ"ח, עמ' ר).

24 ראה הרב מ"י אושפיזאי, אהלי יהודה, ר"ג תשמ"ה, עמ' 8. וכך גם ציין בחוברת "רבנו זצ"ל", ירושלים תשמ"ב, עמ' 14.

25 לקוטי הראי"ה ב עמ' 201. הרב נריה הביא בספרו בשדה הראיה, עמ' 461 את עדותו של הרב בורשטיין עצמו, כי למעט אחד מן התלמידים כל השאר "תופסים מהשיעור תשעים אחוזים או שמונים אחוזים ממנו".

26 אנציקלופדיה לציונית דתית ח"א (י' רפאל – עורך), ירושלים תשי"ח, עמ' 269. עיין דברי רד"ך עמ' ו.

27 "אם כי הרב בורשטיין לא היה לפי תכונתו עסקן צִבּוּרי מובהק, חייב את תנועת חיבת ציון, החזיק בכל מעוזו בעצם הרעיון של שיבת ציון ואף הראה פנים מסבירות לציונות המדינית. אמנם איש המציאות, שכלתני, היה לפי טבעו, אבל הדבר שנתלהב בו ולא הרפה ממנו כל הזמן היה דבר ישוב ארץ ישראל" (אישים וקהילות, מ' צינוביץ, ת"א התש"ן, עמ' 194-192).

28 ראה דברי רד"ך עמ' ו-ז, שם מסופר שעלייתו לארץ היתה בעקבות המלצת הרופאים (ראה גם לקוטי הראיה ב עמ' 201), אך הדבר לא הביא מרפא למחלת האסטמה שלו. ראה גם

גדול שמת, הוא היה הציפייה שלנו שיהיה ראש ישיבה ואיתו יחד כל הישיבה תגדל"[29]. צערו של הרצי"ה יובן גם בשל העובדה שהרב בורשטיין דמה לרב קוק גם בשילוב בין לימוד העיון וההלכה ללימוד האגדה[30].

בעקבות פטירת הרב מטבריג נראה כי הרב קוק החליט, שלמרות העומס בתפקידיו הוא עצמו ישמש בפועל כראש הישיבה וכמתווה דרכה[31], דבר שכנראה חשב שיוכל לוותר עליו עם מינויו של הרב בורשטיין. מכאן נובעת כנראה העובדה שזמן קצר לאחר פטירתו של הרב בורשטיין, כשקיבל הרב חרל"פ זצ"ל הצעה

את דברי ש"י עגנון (אסתרליין יקירתי, מכתב 57 ממ"ח לעומר [= ד' סיון] תרפ"ה, ירושלים תשמ"ג, עמ' 95, ועיין בהערה 5 של בתו של עגנון - העורכת אמונה ירון. לתיאור הלוויתו וההספדים עליו, ראה לקוטי הראיה ב עמ' 203-201. בנו של הרב בורשטיין, ראובן ברקת, היה יו"ר הכנסת השביעית. הוא עלה לארץ בשנת הפטירה של אביו, וגם הוא, כאביו, נפטר ללא עת (בגיל שישים וחמש, בדומה לסבו - אביו של הטבריגר, ועיין בראשית רבה סה יב). אריה, בן נוסף של הרב בורשטיין, שימש כיו"ר ועד פועלי ציון בליטא (יהדות ליטא ח"ג [ר' חסמן ועוד - עורכים], ת"א תשכ"ז, עמ' 32 בערכו). נכדו של הרב בורשטיין שנקרא על שם סבו הגדול, אברהם אהרן פרנקל, נפל במלחמת השחרור.

29 צבי קודש עמ' 169. ראה גם מכתב אביו אליו מכ"ח טבת תרפ"ו: "תוכל לתאר יקירי את הצער הגדול אשר סבלנו בימים האחרונים מהכבדת מחלתו של הגראא"ב זצ"ל ופטירתו ע"ה, ועוד עיכובים רבים ושונים שעמדו לנו לשטן בהתפתחותה של הישיבה" ('אוצרות הראי"ה', הרב מ' צוריאל, ראשל"צ תשס"ב, ח"א עמ' 542). הרב יהושע הוטנר, גיסו של הרצי"ה, סיפר כי כששמע הרצי"ה על פטירתו של הרב בורשטיין "במשך שלושה ימים בכה בכי של אבלות על הנפטר" (משמיע ישועה, ה' וולברשטיין, מרכז שפירא התש"ע, עמ' 531).

30 הרב טוביה ליסיצין תיאר כיצד בישיבתו של הרב בורשטיין בנובו־גרודצק כשלמדו את הדפים האחרונים בפרק 'החובל' שבמסכת בבא קמא "המדברים מעניני אגדה, נבוכו התלמידים ושאלו את ראש הישיבה אם ללמוד אף אותם או שמא יתחילו ללמוד פרק אחר. התשובה היתה שיש להמשיך וללמוד אף את העמודים הללו, ולמחרת היום השמיע ה'טבריגער' שיעור שלם על מארז"ל (שם צב.) 'בתר עניא אזלא עניותא'" (הרב טוביה ליסיצין, כרם טוביה, ב"ב תשס"ה, עמ' 13 [בנספח 'טוב רואי']). על הקשר בין ההלכה לאגדה בתורת הראי"ה, כבר דובר הרבה. ראה, למשל, אורות הקודש א עמ' כה-כז: "ההלכה והאגדה צריכות הן להתאחד זו עם זו...". ראה עוד שם עמ' כג, אורות עמ' פט (פסקה נה), ושם עמ' מא (פסקה כד) ובהדגשה באורות התורה פרק יג פסקאות א, ד, ו-ז. אמנם רודיק (עמ' 178) חילק לזוגות את המלמדים בישיבה באותה תקופה, ובעוד את הרב בורשטיין הוא השווה לרב אריאלי ("לימוד התלמוד המבוסס על בקיאות מקיפה במקורות חז"ל ופוסקי ההלכה"), המקביל לרב קוק ב"איזון נכון בין תחום ההלכה והאגדה", היה, לדעתו של רודיק, דווקא הרב חרל"פ.

31 ליד שמות הרבנים בתמונת המחזור של הישיבה משנת תרפ"ח, צוין גם תפקידם: הראי"ה מוגדר כ'ראש הישיבה ומנהלה', ואילו הרב חרל"פ מוגדר 'ר"מ' [=ריש מתיבתא]. הגדרה זהה בתמונה לתפקידו של הרב בורשטיין זצ"ל (שתמונתו הוצבה לזיכרון בצד תמונת המחזור). הרב אריאלי הוגדר 'משגיח', הרצי"ה קוק 'מנהל' והרב דוד כהן ('הנזיר') - 'מג"ש' [=מגיד שיעור]. בפרוטוקול מאמצע שנת תרפ"ו מוגדרים באופן שונה תפקידיהם של הרב חרל"פ שמוגדר 'חבר הנהלה' ושל הרב דוד כהן שמוגדר 'משגיח ראשי', להבדיל מהרב אריאלי המוגדר 'משגיח רוחני' (רודיק עמ' 129).

להעמיד בראשות ישיבת 'מרכז הרב' את ראש הישיבה המפורסם רבי שמעון שקופ זצ"ל "כאשר בפטירתו של הגאון הג' אבד"ק טאוריג ע"ה נפקד מקום ר"מ בישיבת 'מרכז הרב'"[32], לא הותירה תשובתו של הרב חרל"פ אפשרות לטעות:

> הנה על דבר מינוי של ר"מ ראשי ודאי אין שום מקום לדבר, כי מאז נתייסדה הישיבה משרה זו פנויה עבור מרן שליט"א, אשר הוא בכבודו ובעצמו חושב למלאותה, כי מרן שליט"א רוצה, וזה אדיר חפצו, שעיקר מהלך לימוד הישיבה תהיה ע"פ סדרו ודרכו של הגר"א זצוק"ל. ואם אמנם יודע ומרגיש גם נחיצות גדולה לסדר הפיתוח של דרכי ההסברות וההבנות ההגיוניות, אבל עיקר רוח הישיבה רוצה הוא שיבוסס ע"פ מהלכו וכו'. והיום הראיתי למע"כ מרן שליט"א את מכתב מע"כ שליט"א, ומה שכתבתי פה זוהי תשובתו[33].

חשיבה זו נסוגה מן השאיפה ש"כוחות הוראה גדולים, חשובים ועצומים, נוסף על הכוחות החשובים שיש לנו מכבר, ילוו אלינו מן הגולה בתור ראשי ישיבות ומורים מובהקים לכל המלאכות השונות ולנצח על כל מלאכת העבודה..."[34]. לכן, למרות הצעות נוספות למילוי מקומו של הרב בורשטיין[35], מעתה והלאה היתה הישיבה נתונה תחת חסותו של הרב קוק לבדו, כשהרב חרל"פ משמש כ'ר"מ ראשי'[36], ולצידו שאר חברי הסגל: הרב יצחק אריאלי[37], הרצי"ה קוק[38] והרב דוד כהן - 'הנזיר'[39] זצ"ל, כולם תלמידי הרב קוק עצמו.

ניתן לומר שפטירתו בטרם־עת של הרב מטבריג קבעה למעשה את דמותה של ישיבת 'מרכז הרב' למשך השנים הבאות.

32 זבד טוב, עמ' קא-קב. המכתב הוא מי"ג שבט תרפ"ו.

33 מכתב, מא' אדר תרפ"ו. שם עמ' קג.

34 מתוך מִנשר משנת תרפ"ד אודות חזון הישיבה המרכזית העולמית ('מאמרי הראי"ה' עמ' 65).

35 ראה אגרות לראי"ה עמ' שו-שז (אגרת א'ר), מתאריך ה' טבת תרפ"ו ועוד. עיין בהרחבה במאמרי 'עד אשר אמצא מקום במשכנות לאביר יעקב' הנ"ל, עמ' 90.

36 תפקיד שבו שימש כבר מן התקופה בה היה הרב קוק בארה"ב. הרב מ"י אושפיזאי, שהגיע לישיבה בניסן תרפ"ה והתקבל על ידי הרב קוק, תיאר שהרב חרל"פ היה "ראש ישיבה לדבר הלימוד", בנוסף לרב בורשטיין שמונה על ידי הרב קוק ל"ראש ישיבה" כללי (אהלי יהודה, ר"ג תשמ"ה, עמ' 8). גם הרב חרל"פ עצמו, בהסכמתו לספר 'נר אהרן' (שיצא, כאמור אחר פטירת הרב בורשטיין) כינה את הרב בורשטיין "ראש ישיבת מרכז הרב". הרב חרל"פ גם מציין, בהקדמתו לספרו 'בית זבול', ירושלים תש"ב, עמ' ו, שלאחר שנוסדה הישיבה ונהרו אליה תלמידים, "העמיס [=הרב קוק] עלי הצעיר להגיד לפניהם שיעורים כסדרן ושיחות קודש". על כך ראה עוד בליקוטי הראי"ה ח"ב עמ' 163-162. כך גם תיאר זאת הרב אושפיזאי (רבנו זצ"ל, שם): "הגרי"מ חרל"פ... אמר שיעור למדני ושיחות קדושות בישיבה".

37 בשדה הראי"ה עמ' 354.

38 "את מלאכת הקודש הזאת ליישם תורת הרב ושיטתו בחינוך בני תורה לפי דרכן, זה עשה רבי צבי יהודה זצ"ל" (רבנו זצ"ל, שם).

39 כמפורט לעיל הערה 33. כאמור, ארבעתם מופיעים לצידו בשתי תמונות המחזור שצולמו באותן שנים (ראה לעיל סוף הערה 22).